

COMPENDIU

PENTRU INTRODUCEREA LIMBII RUMÂN'EȘTI ÎN ȘCOLILE PRIMARE
ÎN SERBIA RĂSĂRITEANĂ

Conceput de
Paun Es Durlić, etnolog
www.paundurlic.com

Anexa:

MINIATURĂ DESPRE RUMÂNII DIN SERBIA RĂSĂRITEANĂ

În Majdanpek, 1 iulie 2011

I - INTRODUCERE

Acest Compendiu se bazează pe propria:

a) **formare/educație pedagogică** a autorului (Școala de Învățători și Școala Pedagogică Superioară, secția educație plastică, cu subspecializarea educație muzicală);

b) **experiență pedagogică** (15 ani de predare la elevii de origine rumână, clasele I-VIII, a educației plastice și muzicale, ore în cadrul cărora am folosit activ limba rumână pentru analizarea termenilor tehnici de origine latină, iar în cadrul secției de cercetare am lucrat cu elevii la euristica folclorului rumânesc; am sistematizat creația muzicală populară în funcție de vârsta elevilor și am introdus-o în programul corului școlii, cu sprijinul deplin al părinților, administrației școlii și inspectorilor școlari);

c) **educație etnologică** (sunt absolvent al Secției de Etnologie a Facultății de Filosofie din Belgrad, am frecventat cursurile postuniversitare ale acestei facultăți, am participat la simpozioane științifice internaționale);

d) **cunoștințe de etnologie** obținute în urma cercetărilor sistematice de teren, bibliografice și de arhivă ale culturii spirituale, sociale și materiale rumânești din Serbia răsăriteană (37 de ani, din care 26 ca muzeograf la Muzeul din Majdanpek);

e) **cunoștințe de operare computer** (25 de ani de experiență în operarea calculatorului, perioadă în care am învățat mai multe limbaje de programare: Clipper, MS FoxPro, HTML, PHP, MySQL și altele, o experiență uriașă în utilizarea multor programe, de la prelucrare de texte, creare de fonturi, grafică, melografică și până la machetare cărți și montaj filme).

II – PERSPECTIVA ETNOLOGICĂ DE BAZĂ

a) După toate **caracteristicile etnografice** (limbă, credințe, obiceiuri, cultură materială ș.a.m.d.), rumânii fac parte din poporul român, mai exact: rumânii din est, așa-numiții *țărani*, aparțin oltenilor, și ambele grupuri ale așa-zisilor *ungureni* aparțin bănățenilor. În urma analizei genealogiilor rumânești, colectate în urma cercetărilor de teren ale membrilor școlii antropogeografice a lui Cvijić, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, pe circa 80% din teritoriul locuit de rumâni, la care au fost adăugate sute de genealogii din izvoarele mai târzii (printre care și materialul din Gornji Poreč, pe care l-am studiat în amănunțime), se impun două fapte de necontestat:

1) printre rumânii de astăzi nu există „autohtoni”, cel puțin nu din vremea lui Aurelian, cum pretind rumânii „rădăciniști”, și

2) majoritatea celor circa 5.000 de familii, câte au fost cuprinse de analiza efectuată în vederea alcătuirii monografiei *Rumânii Serbiei carpatice* (al cărui autor este însuși autorul acestui Compendiu), s-au stabilit aici în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, când compoziția etnică a Serbiei răsăritene a căpătat contururile pe care le are și astăzi. (Nici printre sârbii din aceste locuri nu există „autohtoni”: în ciuda efortului deosebit făcut de școala antropogeografică a lui Cvijić, pe teritoriul regiunii Požarevačka Morava au fost depistați, de exemplu, doar 2% „autohtoni”, chiar dacă, conform așteptărilor, aici substratul ar fi trebuit să fie cel mai substanțial!).

Principalele cauze ale migrației rumânilor au fost factorii socio-economici; în Serbia ei au fost supuși procesului de *aculturație*, a cărui urmare este, de exemplu, sârbizarea rumânilor din regiunile Požarevačka Morava și Stig, precum și rumânizarea sârbilor din regiunile Negotinska Krajina și Timoc.

Interesant de observat faptul că, procentual, ambele procese sunt echivalente (circa 9%).

(Materialul complet va fi prezentat și analizat în detaliu în monografia mai sus menționată).

b) **Limba rumânăscă** poate fi considerată limbă doar în sens etno-istoric; în sens lingvistic, e vorba doar de *graiuri* ale subdialectelor limbii române. Rumânii din vest vorbesc subdialectul *bănățean*, iar cei din est, graiuri *olteneste*; limba română literară s-a format în secolul al XIX-lea, pe baza subdialectului *muntean*, dar acest proces nu i-a cuprins sub nicio formă pe rumânii din Serbia răsăriteană. Din acest

motiv, rumân'ii simt limba română drept limbă străină, considerând că doar graiurile mai sus menționate sunt limba lor maternă. Astfel, voi repeta definiția pe care am creat-o pentru Wikipedia și care are o însemnătate deosebită și pentru acest Compendiu:

„Limba rumân'ască (srb. vlaški jezik) este denumirea sârbească populară pentru subdialectele limbii române pe care rumân'ii din Serbia răsăriteană le vorbesc drept limbă maternă”.

Pe teren, în ceea ce privește limba, situația este *catastrofală*: cea mai tânără generație de rumân'i, născută în noul mileniu, nu mai are ocazia, *nici măcar în familie*, să audă limba maternă de la părinți! Ba, mai mult, aceasta nu este vorbită chiar din cauza celor mici! La sfârșitul secolului trecut, pe teren se puteau întâlni numeroase familii în care soacra nu știa sârbește, sau vorbea limba cu mare greutate, iar nora – rumâncă de pe vreun deal din apropiere – nu știa rumân'ește sau nu voia să vorbească limba în fața copiilor, de parcă în această limbă ar fi fost ceva urât sau bolnav, care i-ar fi putut infecta pe cei mici!

c) În ceea ce privește identitatea etnică, dacă aplicăm cele mai noi teorii din *antropologia etnicității*, rumân'ii de astăzi pot fi incluși în grupul popoarelor cu o așa-numită *identitate duală*, unde se disting clar trei niveluri:

- 1) *instinctul etnic*,
- 2) *conștiința etnică* și
- 3) *conștiința națională*.

În baza *instinctului etnic* și a *conștiinței etnice*, rumân'ii aparțin poporului român, dar, în baza *conștiinței naționale*, aparțin sârbilor! Într-o exprimare pitorească, rumân'ii de astăzi sunt români pe două „etaje”, însă la al treilea nivel, la nivelul-umbrelă, sunt sârbi, ceea ce înseamnă că rumân'ii nu au *conștiință națională română*, fiindcă aceasta – ca orice altă conștiință națională – s-a format în cadrul unor procese istorice complexe, când un popor de pe un anumit teritoriu a început să își formeze statul național, care, în final, a dus la transformarea acelui popor în *nație*. Formarea statului și nației române moderne s-a desfășurat în spațiul pe care strămoșii rumân'ilor noștri îl părăsiseră cu un veac înainte; în același timp, aceștia au fost, pe teritoriul Serbiei, împreună cu poporul sârb, activi în procesul formării statului și nației sârbe moderne. Deoarece conștiința națională este formată din componente cum ar fi patriotism, mândrie națională și sentimente asemănătoare de devotament colectiv pentru comunitatea statală, rumân'ii reacționează exagerat la orice încercare de modificare a conținutului acesteia și sunt pregătiți să renunțe chiar la *specificul lor etnic* pentru a nu pune sub semnul întrebării existența statului sârb!

Acest tip de *exaltare etnică*, ce nu poate fi înțeleasă pe deplin decât în contextul așa-numitei „teorii a victimei”, este unul din factorii-cheie care generează *toate* formele de rezistență activă și pasivă ce se fac simțite la *fiecare* pas în *toate* mediile rumân'ești, ca reacție la încercarea de a se face *și cel mai mic lucru* în scopul întăririi conștiinței și afirmării culturii tradiționale rumân'ești. Într-un final, acest lucru se exprimă sub forma unui etnomimetism specific și la recensămintele populației, motiv pentru care acestea sunt atât de inexacte când vine vorba de numărul rumân'ilor din Serbia răsăriteană!

Românii din Banatul sârbesc, chiar dacă, din punct de vedere etnic, sunt înrudiți cu *ungurenii* noștri, căci sunt originari din aceeași zonă, au devenit cetățeni sârbi într-un context istoric *complet diferit*: ei au reprezentat o *minoritate românească deja formată* pe teritoriul Imperiului Austro-Ungar, când, ca locuitori ai Banatului, au fost incluși în Regatul Iugoslaviei, cu ocazia delimitării de România, la Conferința de Pace de la Paris.

TABELUL 1: Reprezentarea schematică a identității duale a rumân'ilor:

Niveluri de conștiință	Părți ale identității	
	<i>Română</i>	<i>Sârbă</i>
Conștiință națională	-	+
Conștiință etnică	+	-
Instinct etnic	+	-

III – SCOPUL DEZVOLTĂRII SUSTENABILE A IDENTITĂȚII ETNICE PRIN INTERMEDIUL SISTEMULUI ȘCOLAR

Punctul de plecare pentru stabilirea acestui scop deosebit de important este următoarea apreciere cu privire la starea limbii, ca element principal al identității etnice, la care am ajuns în urma cercetărilor sistematice de teren din ultimele decenii:

Limba rumân'ască, folosită în îmbinare activă cu limba sârbă literară, se află în ultimul stadiu al extincției; mai mult, a intrat într-o comă din care nu o poate trezi nici limba română literară, așa cum a crezut vechiul Consiliu al Rumân'ilor, nici declararea sa post-mortem drept limbă oficială, așa cum intenționează noul Consiliu!

Fragmentele acestui Compeniu au drept scop să indice singurul mod în care, în acest moment, limba rumân'ască se poate trezi din letargie, dar și să arate cum va putea, ca atare, să suporte „povara” limbii române literare și, în același timp, să nu își distrugă fragila făptură lingvistică!

Modelul pe care îl propun are, practic, două scopuri principale:

1 – să creeze o *atmosferă propice* pentru a umple golul lingvistic uriaș dintre generațiile din sânul unei familii (ca celulă de bază a societății), pentru ca tinerii părinți (ca principal grup-țintă), din motive *moderne* și în interesul *viitorului* copiilor lor, să continue să folosească *graiurile rumân'ști* ca factor component al intimității lor etnice. Acest fapt ar ajuta la păstrarea contactului cu moștenirea lingvistică și, astfel, s-ar forma și o bază solidă pentru o învățare mai ușoară și un grad mai ridicat de înțelegere a expresiilor și conceptelor străine, care provin din limba latină și se păstrează până în ziua de astăzi în patrimoniul lingvistic mondial, ca simbol al gradului de dezvoltare lingvistică atins și al culturii generale. (Aici trebuie avut în vedere că, practic, *educația* este considerată cea mai importantă resursă umană, care pe viitor va avea o influență din ce în ce mai mare asupra proceselor de la nivel mondial, ba chiar – putem spune fără reținere – la supraviețuirea rasei omenești pe planeta noastră!);

2 – să îi ajute pe tinerii rumân'i să învețe *limba română literară* (în sens metodologic parțial ca limbă străină) și să își însușească bazele acesteia, pentru a putea cunoaște cultura și istoria poporului român, căruia îi aparțin din punct de vedere etnogenetic și cu care împart o istorie comună de mai multe milenii. (De aici rezultă concluzia logică că nu putem învăța istoria rumân'ilor până când nu învățăm bine istoria poporului român).

Indiferent de „strategia” care va fi adoptată pentru așa-numita „păstrare a identității rumân'ști”, mai devreme sau mai târziu toți rumân'ii educați vor descoperi *imensa asemănare* dintre limba, obiceiurile și credințele lor și cele din anumite regiuni de pe teritoriul României de astăzi, de unde au sosit înaintașii lor! Fiindcă această asemănare este mai mare decât cea pe care oricine din Serbia o observă când îi compară, de exemplu, pe sârbii din apropiere de Vranje cu cei din Voivodina! Și se subînțelege că nimănui nu îi trece prin minte să susțină că unii sau ceilalți, din cauza acestor deosebiri, nu aparțin poporului sârb! Printr-un astfel de „catharsis euristic” a trecut toată generația mea. Eu unul, de exemplu, nu doar că nu am avut habar de România, ci în clasa a noua am rămas foarte surprins când mi-am dat seama că există rumân'i și

în alte regiuni ale Serbiei, la o mare distanță de Tanda și Laznița, până la care se întindeau pe atunci cunoștințele mele de „geografie” rumân’ască!

IV – MODELUL EDUCAȚIONAL ȘI PUNEREA LUI ÎN PRACTICĂ

Modelul educațional cu ajutorul căruia se vor realiza scopurile mai sus menționate include conceptul învățării în două faze:

- în prima fază, din clasa I până în clasa a IV-a, elevii trebuie doar să cunoască și să învețe graiul propriu, vorbit în comunitatea locală, precum și să învețe să îl scrie, iar
- în faza a doua, din clasa a V-a până în clasa a VIII-a, elevii vor învăța limba română literară, însă în același timp se va continua și învățarea graiului propriu, de această dată însă prin compararea asemănărilor și deosebirilor dintre acesta și limba română literară; cu ajutorul literaturii folclorice românești, dar nu numai, elevii vor face cunoștință și cu materialul comparativ dialectologic cules pe teritoriul României, în special în Banat și Oltenia. Acest material are o însemnătate pedagogică și educativă deosebită pentru rumân’i, fiindcă umple imensul gol care există din cauză că un asemenea material nu a fost cules la vreme și pe teritoriile sârbești în care ei locuiesc! Folosirea sistemului AFI de transcriere fonetică este obligatorie, printre altele și pentru ca rumân’ii să poată citi aceste materiale!

Culturile populare cu o tradiție exclusiv orală, care nu lasă urme scrise, pe care istoria le-ar putea analiza, nici resturi materiale, pe care le-ar putea scoate la lumină arheologia, absolut tot ce au și pot să spună despre sine păstrează în limba vie!

V - DINAMICA ÎNVĂȚĂRII ȘI TRATAREA SISTEMULUI (SISTEMELOR) DE SCRIERE

În privința dinamicii învățării sistemului de transcriere a acestor graiuri, acest model se bazează pe ceea ce s-ar putea numi „metoda satelitului”: în mare, se va folosi faptul că elevii, în cadrul orelor de limba sârbă, învață deja *două alfabet*: în clasa întâi, pe cel chirilic, iar în clasa a doua, pe cel latin, astfel încât în programa școlară se va avea în vedere ca alfabetul chirilic rumân’esc (care, în acest caz, presupune ambele variante) să se învețe *după* ce s-a învățat alfabetul chirilic sârbesc, iar alfabetul latin rumân’esc, *după* cel latin sârbesc. În ambele cazuri, având în vedere faptul că este vorba de dialecte, principiul ortografic de bază trebuie să fie cel *fonetic*! Orice altă abordare ar demola sensul întregii strategii și ar dărâma pilonii pe care se sprijină identitatea rumân’ilor, fiindcă ar laiciza într-o mare măsură un aspect important al conștiinței etnice care a reprezentat dintotdeauna un domeniu de marcă al științei!

Folosind acest model, se vor satisface în cea mai mare măsură principiile metodologice ale învățării:

- de la ușor la greu,
- de la simplu la complex și
- de la cunoscut la necunoscut.

În cazul alfabetului chirilic rumân’esc s-ar pleca, așa cum s-a menționat deja, de la alfabetul chirilic sârbesc deja învățat, singura noutate fiind introducerea unor semne pentru sunetele care nu există în limba sârbă; în subdialectul bănățean, vorbit de două treimi dintre rumân’i, este vorba de *cinci* semne noi, pe când în cel oltean, vorbit de țărani, suprapunerea ortografică este foarte ridicată, deci trebuie adăugate *doar două* (eventual trei) noi semne.

Aceste semne vor fi selectate din *paleta sistemului AFI*, care a fost conceput ca standard internațional chiar pentru scrierea fonetică în dialecte. Aceste semne se vor folosi mai târziu în întregime în alfabetul latin rumân’esc, iar o parte își vor păstra funcția și când se va trece la învățarea alfabetului limbii române literare.

Pentru scrierea în alfabetul chirilic, aceste semne AFI sunt:

- a) comune pentru ambele subdialecte: *ă* („a surd”) și *î* („i surd”),
- b) pentru graiurile bănățene: *ѣ* (africata dz), *ѓ* („ć moale”) și *ѣ* („đ moale”)

(Caracterizarea acestor semne, în afara celui pentru *dz*, este creația mea personală, care a luat naștere din nevoia de simplificare a descrierii fonetice complexe).

În ceea ce privește alfabetul latin rumân'esc, sunt adeptul folosirii cunoscutului sistem, cu respectarea completă a principiului fonetic, în cadrul posibilităților pe care le oferă standardul alfanumeric UTF-8. Și toate acestea fiindcă școala modernă în care micii rumân'i trebuie să învețe și să aplice limba maternă este *Internetul*, sala de clasă este *Facebook*, tabla – *Unicode*, iar creta – *computerul* și *telefonul celular*! Cine nu înțelege acest aspect al problemei nici nu ar trebui să se simtă pregătit să ia vreo hotărâre, fiindcă orice decizie ar lua, ar fi anacronică!

Nu voi intra aici în aspectele tehnice ale sistemului concret de scriere care poate fi aplicat în cadrul acestui model, fiindcă mai întâi un grup de experți trebuie să îl cerceteze temeinic și să stabilească forma sa finală; în schimb, mai important este să ne menținem atenția asupra strategiei, principiilor și modalităților de introducere a sistemului de scriere și să luăm o poziție. În acest sens, nu trebuie niciun moment să pierdem din vedere ceea ce am subliniat deja: *Hotărârile cu privire la modul de scriere nu se iau în vremea când „semnele se încrustau prin mănăstirile armene”, ca pe timpul lui Vuk Karadžić, sau pe „coajă de stejar”, ca pe vremea strămoșilor noștri, ci în era Internetului și a Unicodului!*

În următorul tabel este prezentat schematic modelul propus.

TABELUL 2 – Programul începerii predării noțiunilor de bază ale limbii rumân'ești și române, în funcție de dinamica învățării limbii sârbe

	Clasa	Ore de limba sârbă	Ore de limba rumân'ască	Denumirea oficială a materiei
	A	B	C	D
1	V-VIII		Învățarea limbii și alfabetului român, cu studierea detaliată a subdialectelor	Rumunski jezik / Limba română
2	IV			Vlaški jezik / Љимба
3	III		Învățarea alfabetului rumân'sc latin	румињаска / Џимба rumîn'askă
4	II	Învățarea alfabetului latin	Învățarea alfabetului rumân'esc chirilic	
5	I	Învățarea alfabetului chirilic	Învățarea subdialectului local cu ajutorul metodei conversației, folosirii imaginilor și albumelor etc., după programul pentru fostele clase „pregătitoare”	

Ținând cont de situația de pe teren, o mare parte a copiilor rumân'i vor trebui să învețe, de la bun început, limba rumân'ască drept limbă străină, cu deosebirea că vor avea posibilitatea să o asculte și să o folosească activ în casă și în comunitatea locală, astfel încât învățarea va fi mult mai ușoară și mai rapidă în comparație cu învățarea unei limbi străine. Pe de altă parte, ne putem aștepta ca tocmai o astfel de abordare să îi atragă de partea noastră mai întâi pe părinți, iar după aceea și comunitatea locală, și să îi convingă să continue să folosească limba rumân'ască. Școala va fi doar locul în care se va stimula procesul de învățare, iar sala de clasă va fi viața de zi cu zi. Trebuie observat și faptul că acum elevii rumân'i vor trebui să urmeze o „clasă pregătitoare” pentru a învăța rumân'ește, limbă pe care au uitat-o, așa cum mai demult părinții lor au urmat o clasă pregătitoare pentru a învăța sârbește, limbă pe care nu o știau.

Eu unul, de mult visez că va veni o vreme în care nepoatele mele se vor întoarce de la școală și îmi vor spune:

„Dedaaa, am *đi domađi* sî ma-nvîec o povastă pi rum'n'ašće!” („Bunicule, am temă de casă să mă înveți o poveste pe rumân'ește!”)

VII – PERSONALUL ȘCOLAR

Pentru învățarea limbii rumân'ești, respectiv pentru programa școlară din clasa I până în clasa a IV-a, cadre școlare adecvate se pot găsi *aproape în fiecare școală primară*, printre învățătorii de origine rumân'ască *de orice specializare*. Fiecare dintre aceștia este deja vorbitor al unui grai rumân'esc și poate cu ușurință să își completeze abilitățile de predare cu competențe suficiente pentru a putea predă această nouă materie. Din cauza fondului redus de ore (2 ore săptămânal), un astfel de învățător ar trebui să aibă ore în mai multe școli, ceea ce nu ar reprezenta nimic nou în sistemul școlar din Serbia, unde completarea normelor didactice este la ordinea zilei.

Pentru punerea în practică a predării în limba română este obligatorie o colaborare deplină cu organele școlare corespunzătoare ale minorității române din Voivodina. Însă nu este nereal nici să ne așteptăm ca unele dintre cadrele din grupul despre care am vorbit mai înainte să fie dornice să se specializeze pentru predarea la clasele mai mari.

VIII - TERMINOLOGIA OFICIALĂ

Consider că este extrem de important să se găsească destule motive – și sincer sper că acest model le poate oferi – pentru ca și în acest domeniu să se folosească acei termeni pe care existența de secole a rumân'ilor în Serbia i-a creat și i-a menținut pe măsura nevoilor, pe de o parte, precum și denumiri oficiale pentru limba literară, pe care acea limbă i-a introdus pentru sine, pe de altă parte. Aceasta înseamnă că limba pe care copiii o vor învăța din clasa I până în clasa a IV-a trebuie să se numească *vlaški jezik* în sârbește și *љимба румѣњаскѧ* / *limba rumîn'askă* în rumân'ește, iar din clasa a V-a până în clasa a VIII-a, *rumunski jezik*, respectiv *limba română*. De asemenea, ca etnolog consider că este de o importanță *vitală* pentru conservarea specificului, respectiv a identității rumân'ești, ca rumân'ii din Serbia răsăriteană să folosească pe mai departe denumirile înrădăcinate pentru a se numi pe ei înșiși: Vlah în sârbește și *румѣн*/rumîn în rumân'ește.

Pentru crearea inscripțiilor oficiale, precum și a tuturor celorlalte forme de utilizare oficială a limbii, trebuie respectat pe deplin principiul egalității sistemelor de scriere și utilizatorului trebuie să i se permită să aleagă între acestea. Pentru editarea de publicații mai întinse cu material folcloric (volume, cărți), sistemul de scriere se va alege în funcție de grupul-țintă: dacă, de exemplu, se dorește ca materialul să fie utilizat și de către cititorii din România, se va folosi sistemul AFI, iar, dacă publicația este destinată doar Serbiei răsăritene, trebuie permis coordonatorilor, în măsura în care aceștia doresc, să folosească alfabetul chirilic rumân'esc.

IX – SUGESTII FINALE

Nu vreau să sugerez prea mult ce ar trebui să se facă, însă consider că *cel mai important* este ca în cel mai scurt timp să se alcătuiască *listele cu profesorii/învățătorii* care ar dori să se implice într-un astfel de proiect, aceștia să fie informați cu privire la condițiile care trebuie îndeplinite pentru a se putea începe cursurile și să se stabilească cine este pregătit să înceapă activitatea. Consider că este riscant ca toate acestea să se facă *prin intermediul părinților*, fiindcă se poate întâmpla ca părinții să vrea, dar să nu existe cadre, sau ca acțiunea să se împotmolească din considerente de ordin politic, iar în acest caz înșiși învățătorii pot acționa foarte eficient – cu sprijinul deplin al autorităților școlare – și ca „agitatori” și ca

„realizatori”. Aceste cursuri pot începe deja la toamnă, deoarece este nevoie *doar de bunăvoința organelor de învățământ* pentru a autoriza utilizarea programei școlare care a fost deja în uz atunci când rumân’ii din clasele pregătitoare au învățat limba sârbă. Iar între timp, un an de zile, se pot asigura condițiile necesare pentru ca în clasa a doua să se înceapă deja alfabetizarea.

În ceea ce privește mult discutata „standardizare”, aceasta va deveni inutilă în acest caz. În afara acordului experților cu privire la standardul ortografic, care nu reprezintă decât o chestiune tehnică și se poate rezolva într-o singură zi, restul limbii va fi „standardizat” de viața însăși, dacă se aprinde scânteia bunelor intenții ca rumân’ii să vorbească în continuare așa cum au vorbit de veacuri strămoșii lor. Există oare vreun standard mai adecvat decât regula de aur „Scrie așa cum vorbești”? Se pare că nu. Dacă așa este, atunci a venit timpul ca (și) rumân’ii să înceapă să o aplice.

În ceea ce îl privește pe autorul acestui Compendiu, el deja lucrează la pregătirea programului care va permite ca, prin intermediul Internetului, să se colecteze cuvintele limbii rumân’ești din toate regiunile în care este vorbită și în toate variantele existente. Iar pentru transcrierea lor se va folosi chiar modelul descris mai înainte: în alfabet latin după standardul AFI, iar în alfabet chirilic după principiul fonetic, cu prezentarea cuvântului și în limba română literară, pentru comparație.

Сă трајаскă љимба румѣњаскă, ла мулц ањ ку сѣнатаѣ!
Să traĩaskă ȝimba rumĩnaskă, la mulȝ ań ku sĩnataće!

În Majdanpek,
1 iulie 2011,

Paun Es Durlić

MINIATURĂ DESPRE RUMÂNII DIN SERBIA RĂSĂRITEANĂ*)

(Fragment din: Paun Es Durlić, *Sfânta limbă a colacilor rumânești. Album în patruzeci de imagini cu dicționar*, Balkankult fondacija, Beograd 2010, traducere: dr A. Sorescu Marinković)

Zona de locuire rumânească din Serbia răsăriteană este delimitată de patru cursuri mari de apă: *Morava Mare* la vest, *Timoc* la est, *Dunăre* la nord și *Timocul Negru* la sud. Geomorfologic, această regiune aparține ramurii sudice a *Munților Carpați*, care se întind, descriind un arc imens, din Bratislava, în Slovacia, peste Cehia, Polonia, Ucraina și România, până în Serbia, unde, în defileul *Čestobrodica*, se unesc cu *Balcarii*. În Serbia, Carpații sunt traversați de Dunăre, formând pitoreasca Clisură a Dunării (Porțile de Fier), după care acest masiv lanț muntos se transformă într-o câmpie blândă, lăsând în urmă blocurile muntoase *Miroč*, *Deli Jovan*, *Homolje*, *Beljanice* și *Kučaj*. În depresiunile dintre acestea, care pe alocuri formează adevărate clisuri, curg râurile *Porečka reka*, *Resava*, *Mlava* și *Pek*; bazinele acestor cursuri de apă nu sunt doar unități hidrografice separate, ci formează o zonă etnografică specifică. La vest întâlnim încă o serie de regiuni etnografice, și anume zonele de câmpie *Zvižd*, *Stig* și *Braničevo*, iar la est – *Negotinska krajina* și *Ključ*. Dintre orașele mai mari ale Serbiei răsăritene amintim *Požarevac*, *Majdanpek*, *Negotin*, *Zaječar*, *Bor* și *Ćuprija*. Bor și Majdanpek sunt două dintre cele mai importante centre miniere din Serbia, dintre care ultimul are o istorie ce se pierde în era îndepărtatei civilizații *Vinča* și, cu întreruperi mai lungi sau mai scurte, durează de peste 7.000 de ani. Zăcămintele din împrejurimi, împreună cu localitățile arheometalurgice de pe Mlava, transformă această zonă în leagănul european al metalului, în care Europa neolitică a făcut un pas important înainte, ieșind din epoca de piatră. Dar aici nu doar arheometalurgia a lăsat urme de neșters: tot în Clisura Dunării se găsește localitatea mezolitică *Lepenski Vir*, faimoasă prin sculpturile sale monumentale și locuințele trapezoidale, iar la doar câțiva kilometri în aval se află *Vlasac*, izvorul culturii *Lepenski Vir*, dar și locul în care recent a fost descoperit un altar de sacrificiu din piatră, cu grafisme care mută preistoria scrisului cu câteva milenii mai adânc în trecut!

Râurile *Timoc* și *Pek* sunt aurifere, iar acesta din urmă își trage numele de la febra antică a aurului: *Pek* vine din greaca veche, de la cuvântul *pekós*, care înseamnă „lână de aur”, și stă mărturie cu privire la cea mai veche tehnică de strecurare a aurului cu ajutorul lânii de oaie, care se scufunda în apă la întorsurile râurilor, pentru ca praful aurifer, care, în urma eroziunii naturale, s-a desprins din filoanele aurifere de pe coastele Munților *Homolje*, să se prindă de aceasta. Pe lângă „lâna de aur”, urmele argonauților mai pot fi găsite și în toponimele *Homolje* și *Stig*.

Izvoarele istorice menționează că primele triburi care au populat această regiune au fost *tribalii*, *mezii*, *pikenzii*, *trikornenzii*, *timahii* și *dardanții*, dar nu se știe cu exactitate care dintre ele aparțineau *celților*, care *dacilor*, respectiv *tracilor*, și care *ilirilor*. Celții au adus cu ei în Balcani termenul *vlah* (denumire sub care mai sunt astăzi cunoscuți rumânii sin Serbia

*) Cunoscuți în literatura românească sub denumirea de *români timoceni*, iar în literatura sârbească sub cea de *Vlasi*. În acest text se utilizează termenul *rumân*, denumire folosită dintotdeauna de membrii comunității în graiurile pe care le vorbesc. (n.t.)

răsăriteană), care a supraviețuit și a continuat să fie folosit, modificându-și atât sensul etnic, ci și social. Această populație cu o compoziție etnică diversă a fost aproape din temelii romanizată între secolul I și secolul al IV-lea al erei noastre. Romanizarea a continuat, în virtutea unei inerții istorice neobișnuite, și după destrămarea Imperiului Roman, ceea ce, într-un final, a condus la formarea statului român la nord de Dunăre. Din această regiune, în secolul al VI-lea, traversând chiar Serbia răsăriteană, ajung în Balcani triburile slave, care, cu timpul, se vor stabili aici. În zona de locuire a tracilor romanizați, despre care Herodot spunea că sunt, după inzi, cel mai mare popor din lume, s-a format statul slav al *Bulgariei*, iar la vest de aceasta, statul slav al *Serbiei*. De-a lungul timpului, granița dintre acestea s-a deplasat de la vest la est, pentru ca în secolul al XX-lea să se stabilească de-a lungul Timocului, în Serbia răsăriteană. După destrămarea Imperiului Roman, această parte a Balcanilor s-a aflat o perioadă sub influența Bizanțului, iar în secolul al XV-lea a fost cucerită de turci, rămânând sub stăpânire otomană până în secolul al XIX-lea, când, odată cu prăbușirea Imperiului Otoman, începe formarea statelor naționale de astăzi din Balcani.

Chiar dacă această parte a Europei a fost caracterizată, încă din vechime, de modificarea permanentă a compoziției etnice, ale cărei cauze, etape și contururi au fost adesea foarte dificil de estimat, este de netăgăduit faptul că actuala compoziție etnică a Serbiei răsăritene se datorează factorilor etnoistorici, politici și economici de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de-al XVIII-lea. Momentul de cotitură l-a reprezentat *marea migrație a sârbilor* din 1690, sub conducerea lui Arsenije Čarnojević, cauzată de atrocitățile stăpânirii turcești și a golit aproape complet Serbia. Strămoșii rumânilor de astăzi au fost, în acele timpuri, țărani asupriți, privați de orice drepturi, aproape robi, aflați sub stăpânirea boierilor din principatele românești de la nord de Dunăre, *Valahia* și *Moldova*, sau sub stăpânire austriacă și ungară în *Banat* și *Ardeal*, iar o parte a acestora într-o poziție deloc mai bună în *Basarabia* și *Dobrogea*. Aceștia erau țărani europeni din munca cărora trăiau toate celelalte pături sociale și a căror mizerie era strigătoare la cer! Din acest motiv, nu sunt surprinzătoare datele istorice care ne informează că mii de țărani au părăsit aceste zone, trecând în sudul Dunării, în regiunea dintre Morava și Timoc, în special în timpul *regimului fanariot* care, în cele două principate românești, a dăinuit mai mult de un secol (1711-1821). Din punct de vedere demografic, Serbia era atât de pustie încât, înainte de Pacea de la Passarowitz (1718), nu avea nici 4.000 de locuitori, împreună cu Belgradul (cel mai mare sat era Bogatić, cu 44 de locuitori!). O serie de statistici mai târzii dezvăluie că ținutul Negotinului avea 33 de localități cu un total de 198 de familii, plasa Porečka – 15 localități cu 60 de locuitori, districtul Homolje – 10 localități cu 80 de persoane și tot așa! Chiar dacă aceste date sunt, în cea mai mare parte a lor, inexacte, din cauza modului de înregistrare a locuitorilor, putând fi mai mici decât cifrele reale chiar de câteva ori, ele oferă o imagine mohorâtă a pustietății care stăpânea în Serbia acelor vremuri, despre care rarii călători afirmă că „era aproape în totalitate acoperită de păduri”.

Stabilirea pe aceste meleaguri a rumânilor sosiți din nord a fost, la un moment dat, sprijinită și de stăpânirea austriacă, în a cărei administrare, cu sediul la Timișoara, după Pacea de la Passarowitz, a intrat și o parte a Serbiei carpatice. Conform izvoarelor istorice, austriecii aveau sarcina ca, „din țările pe care le-au cucerit, în special din Serbia, să creeze nu doar un izvor suplimentar pentru forța armată și financiară a Monarhiei Habsburgice, ci state în care noua ordine și noul popor – complet satisfăcut cu noua stăpânire – să

reprezintă o forță care să-i atragă pe ceilalți creștini din Turcia”. Planul era ca ocuparea țărilor din Balcani să fie justificată, cel puțin la nivel declarativ, de necesitatea de a „le face cunoștință barbarilor din Balcani cu cultura europeană”. Astfel, nu e de mirare că însuși guvernatorul Banatului timișean, contele *Claudius Florimund Mercy*, vizitează personal grupele de rumâni bănățeni pe care Administrația de la Timișoara îi mutase în Serbia în 1721 și 1722, se interesează de dispunerea acestora în regiunea dintre Timoc și Kučajna și îi stimulează să își aducă pe noile meleaguri rudele pe care le lăsaseră în urmă. Atrăși de această politică, de la sud, din zonele aflate sub stăpânire otomană, ajung în aceste regiuni sârbii, tot în valuri, dintre care o însemnătate deosebită o are cel din 1737, fiind condus de patriarhul sârb *Arsenije IV*; aceeași stăpânire austriacă, acum în persoana feldmareșalului *Friedrich Heinrich*, i-a acceptat pe sârbii nou-sosiți, ajutându-i să se stabilească în zona Crna Reka, care se afla sub administrarea sa. Pe lângă migrațiile interne obișnuite, amestecuri reciproce și asimilări, în această zonă nu au existat nici mai târziu zguduiri etnice, dacă nu se iau în calcul revoltele, războaiele și războaiele de eliberare, prin care rumânii și sârbii au trecut împreună, umăr la umăr. Când, pe teritoriul României de astăzi, începe formarea conștiinței naționale, în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, rumânii noștri nu mai erau acolo. Însă de o importanță capitală este faptul că acești supuși fără niciun fel de drepturi ai boierilor, aici, în regiunea carpatică a Serbiei, au avut pentru prima dată pământ; au luat pământ unde și cât au dorit, transformând pustele și pădurile în câmpuri arabile, unde s-au stabilit și au rămas până astăzi. Nu au mai avut după aceea niciun motiv să se întoarcă înapoi, la *boierii* cei cruzi și la *ciocoi* fără suflet, nici aieva, nici în vis. În literatura orală a rumânilor, deosebit de bogată și complexă, nu sunt înregistrate motive care să exprime dorul după ținuturile părăsite, dacă nu se iau în considerare cântecele lirice – extrem de rare – în care este blestemată Dunărea că a despărțit frate de soră, iubită de iubit. Nici principatele române, ocupate cu problemele lor interne, nu au demonstrat vreun interes deosebit pentru țăranii fugiți, în afara cazurilor în care numărul lor a fost atât de mare încât acestea au rămas aproape goale, așa cum a fost cazul în 1741; atunci, menționează istoria românilor, ca urmare a celor mai crunte exploatare fiscale pe care le introdusesese regimul fanariot, „mai mult de 14.000 de țărani au emigrat în sudul Dunării, iar mulți alții s-au ascuns prin toată țara, periclitanând serios veniturile trezoreriei și Porții”. Țăranul era *materia economică primă* pe care se băteau statele feudale, *o țară pustie* fiind fatală pentru sistemul feudal.

În aceeași situație se găsea și Biserica: practic, fără credincioși nu putea supraviețui. În cazul nostru, Biserica ortodoxă și-a urmat credincioșii, atât pe sârbi, cât și pe rumâni, organizând slujbe în limbile acestora (în română chiar până la jumătatea secolului al XIX-lea), dar calitatea teologică era la cel mai scăzut nivel de la începutul existenței Bisericii. Situația respectivă a durat încă multă vreme după eliberarea de jugul otoman, iar această *neputință prelungită a Bisericii* reprezintă unul din motivele pentru care în Serbia răsăriteană s-a menținut o prospețime etnografică așa cum rar găsești în alte locuri din lume. Iar un alt motiv, poate chiar mai important, îl reprezintă structura familiei rumânești, în care femeia și-a păstrat *libertatea femeii trace* (despre care vorbește Herodot), menținându-și rolul principal în viața rituală, rol pe care îl are încă din perioada matriarhatului! (Chiar și astăzi, două milenii după nașterea lui Christos, în Serbia răsăriteană se pot întâlni, printre bătrânele care fac pomeni, și femei care nu au auzit niciodată de Christos!)

Foarte puține lucruri se știu despre populația care a ocupat în vechime această parte a Serbiei, chiar dacă, după recensămintele turcești (de exemplu din secolul al XVI-lea), aceste zone au fost intens locuite. Neputința istoriei de a ne oferi date exacte cu privire la populația care a rămas aici în urma marilor migrații este evidentă în maniera de a categoriza drept „autohtoni” pe toți cei care nu își cunoșteau originea! Astfel, la sfârșitul secolului al XIX-lea, și-a croit drum în mediile științifice sârbești influența *școală antropogeografică* a lui Cvijić, iar în acest domeniu, până în ziua de astăzi, nu s-a schimbat aproape nimic! Atât printre sârbi, cât și printre rumâni, au existat autohtoni, însă numărul lor, în comparație cu cel al nou-veniților, a fost atât de mic încât, în afară de influența pe care au avut-o asupra păstrării unor toponime, nu au lăsat alte urme. De exemplu, este de necontestat faptul că aproape două treimi dintre satele rumânești din Serbia răsăriteană au nume sârbești – ceea ce înseamnă că nu au fost formate de rumâni (și că nu s-au format într-un mediu rumânesc) – în timp ce nume cu siguranță rumânești, a căror existență înaintea secolului al XVIII-lea a fost documentată de recensămintele turcești, poartă doar vreo zece sate. În plus, legendele care explică numele satelor sunt un produs evident al imaginației țărănești, fără baze reale, acestea demonstrând că aproape nicăieri nu a existat un contact spiritual adevărat și deplin între *nou-veniți* și *populația autohtonă*. Există și exemple, atât la rumâni, cât și la sârbi, că denumirile unor localități sunt, de fapt, preluate din zona de origine a strămoșilor lor. Și amestecul popoarelor este asemănător oricărui alt amestec: în cursul permanent al schimbărilor, cei mai tari îi asimilează pe cei slabi și „colorează” întregul amestec.

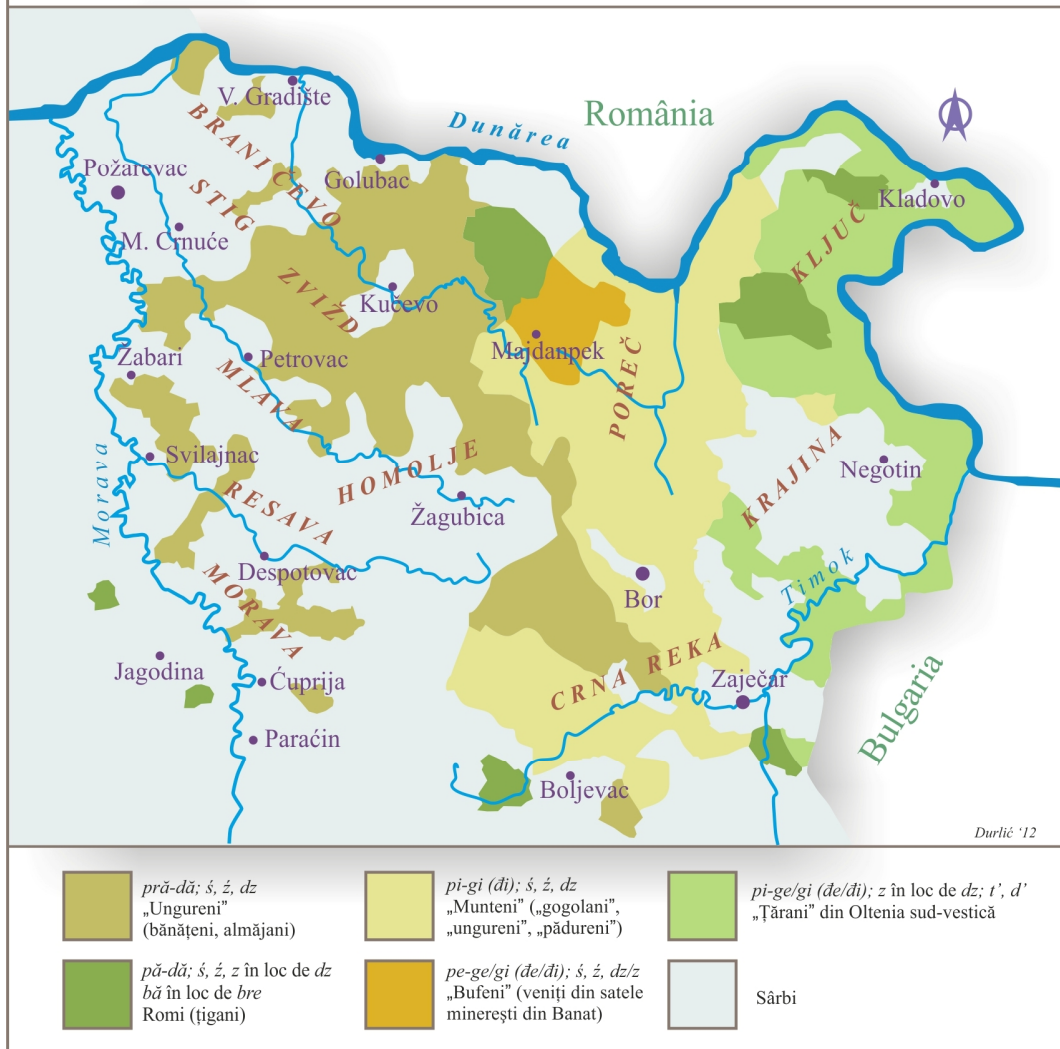
Pe de altă parte, nici rumânii din Serbia răsăriteană nu sunt compacți din punct de vedere etnic. Aceștia se împart, în funcție de economia tradițională, în două grupe: *agricultorii* de la câmpie, care se află în est, în luncile Dunării și Timocului, și *oierii* de la deal, care populează întinsul teritoriu de deal și de munte aflat la vest de Miroč și Deli Jovan. Cei de la câmpie se numesc *țărani*, deoarece își au originea în *Țara Rumânească* (și ei sunt adevărații rumâni *proprie dicti!*), iar cei de la deal și munte, *ungureni*, fiindcă strămoșii acestora au sosit aici, în cea mai mare parte, din zonele aflate sub stăpânirea *ungurilor*. Ambele grupe vorbesc variante arhaice ale limbii care a rezultat din latinitatea balcanică și care, de-a lungul timpului, în absența lor, în România de astăzi, a devenit limbă literară: *țăranii* vorbesc subdialectul *muntean*, iar *ungurenii* pe cel *bănățean*. Conform caracteristicilor dialectale, în sânul *ungurenilor* există un grup separat ai cărui membri, în unele locuri, se autodenumesc *munteni*; aceștia se întâlnesc în zona Porečka Reka și Crna Reka și la ei se păstrează cel mai bine colacii rituali. *Ungurenii* sunt cei mai numeroși, formând aproape jumătate dintre rumâni (47%), *țăranii* reprezintă 33%, iar *muntenii*, 20%. Există și o „oază” de *bufani* în orașul minier Majdanpek, la origine *olteni*, care au ajuns aici după ce au părăsit minele din Banat, pe la jumătatea secolului al XIX-lea. Ultimele generații de *bufani* sunt aproape complet asimilate de populația sârbească, ca peste tot unde rumânii s-au integrat în populația urbană. Pe lângă aceștia, în Serbia de răsărit există și câteva sate de *romi* de limbă română (*rudari*), ai căror înaintași au sosit aici tot din zonele de locuire românească, precum și un număr nedeterminat, însă infim de *aromâni*, care în sate au fost asimilați de rumâni, iar în orașe, de sârbi.

În orice caz, numărul exact al rumânilor din Serbia răsăriteană nu se poate determina cu ajutorul recensămintelor obișnuite, deoarece astăzi aceștia formează o populație flotantă, cu identitate duală, care, la recensămintele, se declară cel mai adesea sârbi, punând astfel în prim plan apartenența geopolitică, mai exact cetățenia, în detrimentul originii etnice și naționalității (De multe ori, cercetătorul a înregistrat pe teren explicația simplistă, dar logică: „*Mă scriu că sunt sârb, fiindcă locuiesc în Serbia, nu sunt român, că nu locuiesc în România!*”). Conform rezultatelor recensământului sârbesc din 2002, numărul rumânilor (*Vlasi*) din Serbia se ridică la 40.054, iar numărul persoanelor a căror limbă maternă era limba „*valahă*” – limba în care se vorbește până la începerea școlii – este de 54.726. Cel mai mare număr de rumâni s-a înregistrat la recensământul din anul 1895 (159.510), când aceștia au format 7,66% din populația Serbiei. Atunci rumânii au fost înregistrați ca *români*, în baza obligației Serbiei, asumate la Congresul de la Berlin din 1878, care a impus rezolvarea problemei minorităților drept condiție a obținerii recunoașterii internaționale. Aceasta a fost una din consecințele formării *României* (prin Unirea din 1862 a Țării Românești cu Moldova), care, la același congres, a obținut și recunoașterea internațională, precum și a conștiinței tot mai accentuate a statului sârb că „*valahii*” sunt *de facto* o minoritate românească. După aceeași logică, membrii acestei comunități au fost înregistrați drept *valahi* până la Congresul de la Berlin, deoarece Serbia îi pune în legătură cu Valahia sau cu zonele din vecinătatea acesteia, cu o populație înrudită. O nouă modificare a nomenclaturii de înregistrare intervine după cel de-al Doilea Război Mondial, în urma victoriei comuniștilor iugoslavi. Aceștia, după război, potrivit convingerilor lor politice, au intenționat să le redea „*valahilor*” statutul de minoritate, cel puțin la nivel nominal, însă puținii intelectuali rumâni și cei care erau membri de Partid refuză în bloc acest lucru! Urmându-le exemplul și stimulați de atitudinea sârbilor care luptaseră în primul război mondial pe frontul din Salonic (în condițiile în care *monolitul ideologic* cerea renunțarea la *diferențierea etnică*), și restul se declară din ce în ce mai rar nu doar români, ci și valahi. Astfel, s-a ajuns la situația în care, la recensământul din 1961, numărul acestora a fost de doar 1.339 de persoane! Astăzi însă, numărul rumânilor se poate evalua estimativ, pe baza diferiților parametri demografici și etnografici (de exemplu, doar numărul locuitorilor din satele pur românești din Serbia răsăriteană se ridică la 120.000!). Luând în calcul și satele mixte, populația urbană și diaspora, se ajunge la o cifră de cel puțin 200.000 de cetățeni sârbi care ar putea fi urmașii românilor strămutați în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, dar și mai târziu, deoarece procesul de strămutare a continuat și în secolul următor!

[mailto: paun.durlic@gmail.com](mailto:paun.durlic@gmail.com)

RUMÂNII DIN SERBIA RĂSĂRITEANĂ

Harta etno-lingvistică

Vezi măi mult proiectul
<http://www.paundurlic.com/vlaski.recnik/index.php>

